

Tanítómestereink

Újszászy Kálmán: Sárospatak és a Genius Loci¹ (Részletek)

[...] Régi igazságnak adunk új hangsúlyt annak állításával, hogy a hely, ahol az ember él, és az ember, aki egy helyen él, elválaszthatatlanok egymástól. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az ember függvénye a természetnek, már csak azért sem, mert az a hely, ahol az ember egyszer megtelepszik, nem pusztá természet többé. A telepesek, a pionírok, a felfedezők igazi (hogy úgy mondjam: metafizikai) jelentősége abban van, hogy amikor új csapást vágnak a rengetegbe, vagy először hasítják fel ekéjükkel a földet, ugyanakkor felszabadítói – mert megjelenítői – is lesznek azon a helyen a szellemnek, amely azután annak mértéke szerint árad el, és lesz rejtettből nyilvánvalóvá, ismeretlen géniuszból ismert genius locivá, amilyen mértékben intenzív a megtelepedett ember kapcsolata a hellyel, amelybe életét lehorgonyozta. Valahol megtapadni, valahová begyökeresedni, valahol kultúrát teremteni mindig annyi, mint találkozni a szellemmel. Megnyitni a zsilipeket, felpattantani a bűvös szelencét, elmondani a csodatevő varázsigét, hogy kiáradjék a természetben a szellem, illatozzék benne a lélek, és a mesebeli magános nyárfa az erdő szélén megrázkódjék és tündérré vagy királyfiúvá váljék.

Csak annak is ezer éve már, hogy magyarok lakják ezt a helyet. Magyar kéz szántja földjét, téri hegyeinek oldalát, vágja az erdőt, és uralja a vizeket. Kolostorokon, céheken és királyi udvarokon át is mennyi gyökérrel fogódzott az ember ebbe a helybe, és a magyar alkotások milyen csodálatosan verték vissza a bennük nyilvánvalóvá lett géniuszát ennek a helynek. Utánuk reformátorok jöttek, iskola fundáltatott, fejedelem vett itt lakozást. Nem véletlen volt az idetelepedésük. Rendeltetészerűen jöttek, és mert így kellett jönniök, várva vártak voltak; kibeszélhetetlen sóvárgással várta őket az ennek a helynek adatott lélek, hogy rajtuk keresztül is megmutassa szépségét, természetfelettségét és hatalmát.

Abból, hogy sokan voltak olyanok, akiknek ide szólt a rendeltetésük, s közöttük is a nagy személyiségeknek egész sora követte egymást, arra kell következtetnünk, hogy a szellem világában nagy energiájú hely Sárospatak. A nagyok – mint a Tolnaiak, a fejedelemasszony, az öreg Rákóczi és az „úrfiak”, Comenius, Kövy és Erdélyi János – azért kellett ide, hogy megfelelő edényeivé legyenek a genius locinak, és bennük méltó párját találja meg az itteni

¹ A hazai hon- és népismeret, a falukutatás országszerte ismert és tisztelt tudósa, dr. Újszászy Kálmán (1902–1994) sárospataki teológiai professzor írását a Sárospatakon sorra kerülő XLV. országos honismereti akadémia teszi újra időszerűvé. A professzor a 30 évvel ezelőtt, 1987-ben rendezett XV. akadémián, Sárospatakon előadóként szerepelt *A falukutatás hagyományai Sárospatakon* címmel, s előadása megjelent a Honismeret 1987. évi 6. számában. Jelen írása eredetileg ugyancsak előadásként hangzott el 1943 augusztusában a Tiszáninneri Református Egyházkerület lelkeszei előtt, s ma is elevenen hat. Forrásunk: Újszászy Kálmán emlékkönyv, Budapest–Sárospatak, 1996. 381–383. (A szerk.)

szellem. Én nem hiszek abban, hogy az ember formálja a tájat, abban még kevésbé, hogy a táj teszi az embert, de az meggyőződésem, hogy táj és ember, a hely és lakója rendeltetészerűen összetartoznak, ami azt jelenti, hogy egy bizonyos táj csak egy bizonyos fajta – tőle függetlenül is vele rokon, mert számára rendeltetett – embert bír el; és megfordítva. Pataknak Kazinczyak, Tompák és Komáromi Jánosok kellettek, és nekik is Patak kellett. Miért?! Csak azért, mert csak kettőjük találkozásából, szimbiózisából születhetett újjá, és loboghatott messze világító lánggal a genius loci, az itt élni és virágozni rendelt szellem. [...]

Másutt, a szellem kisebb energiájú helyein is így van ez, de Patakon fokozott mértékben így van. Emberek, célok, eszmék, munkák, tanok itt mind idevalósiakká válnak. Nem nyeletnek el, mint sivatagban a forrás, nem is ők lesznek úrrá itt, hanem értékeiket, egyedüliségüket megtartva fejet hajtának az itt uralkodó szellemnek, elhullanak bele, mint a magot váró földbe a vetés, hogy azután a genius loci velük termékenyülve, a maga képét átörökítve, prolongálva szülje újjá őket.

Mi, akik ennek a helynek ezt a varázslatos erejét immár évtizedek óta szemléljük, ezért nem félünk soha, amikor megjelenik valaki kapuink előtt az új időknek új dalaival. Nincs új idő, amely megölhetné az itt uralkodó szellemet, és nincs új dal, amely itt eldalolva nem az itteni lélek színeivel megszépülve, erejével meggyarapodva, ható sugaraiban megnövekedve verődnek vissza.

És ugyanezért nyitjuk meg nyugodtan kapuinkat nagy találkozók közössége előtt is. Jöjjenek és szemléljék magukon, gondolataikon, terveiken, mondanivalóikon, a szükségükön és vágyaikon a csodát, a hely uralkodó géniuszának bennük való eláramlását. Jöjjenek és lássák meg, hogyan lesz úrrá egy konferencia témáján, előadóin, előadásain, azoknak formáján és tartalmán, és hogyan gazdagítja, szövi át azokat a maga sajátos színeivel anélkül, hogy egyetemes jelentőségükben partikularizálná őket a genius loci! [...]

Boldog leszek, ha szívünk egymás mellett megmelegszik, szellemünk az itt rendeltetéses szellemmel találkozik, szemünk pedig oda feltekintenek, ahonnan jön minden jó adomány és tökéletes ajándék, közöttük e helynek javai és e konferencia áldásai is.

A református kollégiumok hatása a magyar(országi) közművelődésre

A XVI. és XVII. századi magyarországi reformációra emlékezve a reformáció hónapjában, októberben, október 31-én mindenképpen, gyülekezeteinkben mindig szóltunk és szólunk a hitélet megújulásáról. A XVI. században létrejött kollégiumaink fő feladata volt a lelkész- és tanítóképzés, hogy munkájuk által újuljon meg templom és iskola, és újítsa meg népünket hitében és műveltségében egyaránt.

A múlt század második felében kollégiumaink – az egy debreceni kivételével – babiloni fogságban vagy pusztai vándorlásban voltak, ahogyan az abból való szabadulás után emlegették ezt az időszakot. Abban az időben, amikor csak a templom maradt az egyháznak, munkáját is igyekeztek sokféle módon a templom falai közé szorítani. Most, amikor egyre több iskolánk van (ez az egyre több nagyban elmarad az államosítás előtti aránytól), és lehetőségeink vannak a közművelődésben való részvételre, emlékezzünk azokra a reformáció korabeli és utáni prédikátorokra, tanárookra és diákokra, akiket Isten felhasznált